

УДК 378.22.014.553:316.43

ЮРІЙ КРАЩЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КРИТЕРІЙ ВИХОВАНOSTI ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Охарактеризовано емоційно-ціннісний критерій вихованості лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування. Виокремлено відповідні показники критерію – прагнення удосконалювати життя колективу, бажання допомагати іншим, гуманістична спрямованість.

Ключові слова: критерій, лідер, колектив, лідерські якості, система студентського самоврядування, майбутній учитель, гуманістична спрямованість, мотивація, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. Діяльність студентського самоврядування вищих педагогічних навчальних закладів значною мірою залежить від ставлення до мети діяльності кожного майбутнього вчителя, наявності в нього відповідних мотивів участі в самоврядуванні. Виникає основна суперечність між цілями діяльності колективу (студентського самоврядування), змістом, процедурою організації та ставленням до них кожного студента. Умовою розв'язання цієї суперечності та перетворення її в рушійну силу розвитку студентського самоврядування є сформованість групового мотиву діяльності (за М. Рожковим [7]), яку розуміють як діалектичну єдність мотивів членів групи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У цілому, система студентського самоврядування виховує в майбутніх учителів почуття соціальної відповідальності, що передбачає усвідомлення власних мотивів діяльності та адекватну оцінку здібностей; співвіднесення особистісних цілей та задач колективної діяльності, її гуманістичного характеру. Як стверджують І. Зязюн, Н. Тарасевич, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Мирошник, В. Семиченко, саме гуманістична спрямованість є системотвірним чинником та найголовнішою характеристикою педагогічної майстерності вчителя [6, с. 25-26].

Систему студентського самоврядування визначаємо як цілісний структурний механізм, який дозволяє студентам шляхом самоорганізованої діяльності брати участь у керівництві справами свого колективу у взаємодії зі всіма органами управління вищим навчальним закладом, захищати власні права та інтереси, сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця, виховуючи лідерські якості, соціальну активність [5, с. 7].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На підставі теоретичного та емпіричного аналізу діяльності учасників студентського самоврядування розробити характеристики емоційно-ціннісного критерію, відповідні показники та рівні вихованості лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивацію особистості С. Головін розуміє як сукупність усвідомлюваних і неусвідомлюваних психічних факторів, що спонукають людину до реалізації окремих дій, які пояснюють чи виправдовують її поведінку, зумовлюють кінцевий результат її діяльності. Мотиви складають психологічну передумову поведінкової сфери людини, формують і коригують особистісну діяльність, виступають рушійною і, водночас, гальмівною силою [9, с. 198].

Мотиви визначаються ціннісними орієнтаціями особистості. Так, С. Рубінштейн зазначав, що в діяльності людини із задоволення безпосередніх громадських обов'язків основою є шкала цінностей, а в задоволенні індивідуальних потреб через громадсько-активну діяльність реалізується ставлення індивіда до суспільства [8, с. 251].

Саме в студентському віці, на думку Б. Ананьєва, який зробив великий внесок у вивчення студентства, перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, та інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією, з іншого, – є центральним періодом формування характеру та інтелекту [1].

Солідаризуємося з позицією Л. Уманського та А. Лутошкіна, котрі відводили мотивації та ціннісним орієнтаціям лідера домінуючу роль. Учені стверджують: щоб лідувати, керувати, спрямовувати людей, треба знати, які потреби лежать в основі активності особистості, якими цілями та мотивами вона керується в тій чи іншій діяльності, які її інтереси, ідеали, переконання, тобто «спрямованість особистості». Психологічним ядром спрямованості, її внутрішніми рушіями є система провідних мотивів діяльності [10, с. 17].

З метою визначення мотивів, які спонукають майбутніх учителів до діяльності в студентському самоврядуванні, в 2010 році проведено опитування серед 438 студентів II-IV курсів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Волинського національного університету імені Лесі Українки. На задоволення власних інтересів як головний мотив участі в студентському самоврядуванні вказують 27 % респондентів. Мотив самореалізації називають 54 % опитаних. 7 % майбутніх учителів свою діяльність у студентському самоврядуванні мотивують бажанням вирішити власні проблеми та отримати певні матеріальні винагороди. І лише 11 % мотивують бажанням допомогти людям. Як засвідчують дослідження, є частина студентів, котрим притаманний певний рівень меркантильності та утилітарного прагматизму. Загалом, мотиви самореалізації та особистісних досягнень домінують над мотивами емпатії, альтруїзму, творення командного духу, дружньої взаємодітримки. Разом з тим, це робить студентське самоврядування цінністю для майбутнього вчителя, оскільки життєвий успіх значною мірою детермінований самореалізацією.

Визначення емоційно-ціннісного критерію ми проводили з використанням кількох методик.

1. Шкала оцінки потреби в досягненні [3, с. 361-362]. Опитувальник складається з 22 суджень, з приводу яких можливі два варіанти відповідей – «так» чи «ні». Підрахунок результатів засвідчив, що 26 % майбутніх учителів мають низький рівень мотивації досягнення, 59 % – середній рівень, 15 % – високий.

2. Методика «Визначення спрямованості особистості» (орієнтаційна анкета Б. Басса). Анкета складається з 27 пунктів-суджень, до кожного з яких можливі три варіанти відповіді, що співвідносяться з трьома видами спрямованості особистості. Респондентам пропонується обрати одну відповідь, яка найбільшою мірою відображає його думку чи відбиває реальність, та ще одну, яка, навпаки, найвіддаленіша від його думки чи найменше відображає реальність.

Методика дала можливість встановити, що 46 % майбутніх учителів спрямовані на спілкування та взаєморозуміння, тобто намагаються за будь-яких умов підтримувати взаємини з іншими, орієнтуються на колективну діяльність, хочуть соціального схвалення, потребують прихильності та емоційних стосунків із людьми. Для 35 % респондентів характерна спрямованість на себе, яка полягає в очікуванні винагород та задоволення незалежно від роботи, яку вони виконують. Такі особи можуть проявляти агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інтровертованість. Лише 19 % майбутніх учителів спрямовані на виконання завдання. Ці студенти будуть охоче співпрацювати з колективом, що підвищує продуктивність групи в цілому, їм властиве намагання відстояти власну думку на користь загальної справи, орієнтація на ділову співпрацю.

3. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича [2, с. 217-219], яка ґрунтується на поділі усіх цінностей на два типи: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). До термінальних цінностей належить, наприклад, «продуктивне життя»

(максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей). До інструментальних відносять, наприклад, «високі вимоги до життя й високі домагання». До кожної групи в методиці віднесено 18 цінностей. У цих списках досліджуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, спочатку термінальним, потім інструментальним. На основі отриманих рангів складається ієрархія відповідних цінностей.

Пріоритетними для майбутніх учителів є цінності «здоров'я» (рангове місце 1,4), «матеріально забезпечене життя» (1,9), «продуктивне життя» (2,1), «наявність хороших і вірних друзів» (2,3), «кохання» (духовна і фізична близькість з коханою людиною) (2,4), «щасливе сімейне життя» (3,1), «воля» (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках) (3,4), «рознаги» (приємне проведення часу, відсутність обов'язків) (4,0). Останні місця в рангах суб'єктивної значущості термінальних цінностей посідають «творчість» (можливість творчої діяльності) (16,2) та «краса природи та мистецтва» (відчуття прекрасного в природі та мистецтві) (17,2). Студенти віддають пріоритет цінностям особистого життя та матеріальним, водночас мало значущі для них естетичні й цінності самовдосконалення.

Серед інструментальних цінностей майбутні вчителі обирають «життєрадісність» (почуття гумору) (2,3), «освіченість» (широта знань, висока загальна культура) (3,2), «чуйність» (турботливість) (3,9). Цінності самовдосконалення, як-от «вихованість» (гарні манери) (10,2), «старанність» (дисциплінованість) (13,1), «відповідальність» (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово) (15,2) не є домінуючими для сучасних студентів. Як засвідчують дослідження, серед інструментальних цінностей більшість майбутніх учителів віддають перевагу емоційним цінностям. Високу значущість для них мають цінності інтелектуальні й міжособистісного спілкування. Це цілком природно з огляду на вік досліджуваних (період у «рожевих окулярах»). Низька за значенням група цінностей самовдосконалення. Цінності професійної самореалізації і вольові серед інших груп цінностей посідають середнє положення.

На запитання «Якими цінностями та мотивами ти керуєшся, коли здійснюєш свою діяльність у студентському самоврядуванні? Навіщо це тобі потрібно?» майбутні вчителі, зокрема, відповідають «Перш за все – самоутвердження та самовдосконалення, усвідомлення того, що студентські роки найкращі, підштовхує до того, аби прожити їх яскраво і повно» (Галина З.), «Якщо потрібна допомога – допомогти, порадити, щось змінити на краще, поділитися знаннями» (Оксана К.), «Моральними цінностями: чесністю, порядністю, відповідальністю. Саме це дає мотив самореалізації та відчуття власної значущості» (Тетяна М.), «Прагнення бути кращим у всьому, бажання досягти перемоги» (Максим М.), «Здобути авторитет серед викладачів та покращити свої успіхи в навчанні» (Андрій К).

Мета лідерства, в цілому, – перетворення навколишнього світу на краще, стимулювання позитивних змін в людях, але, як засвідчують наші дослідження, часто цінності студентів не збігаються з цією метою. Результати опитування та анкетування студентів свідчать про необхідність цілеспрямованого виховання в майбутніх учителів професійно значущих цінностей.

Аналіз наукової літератури та опитування дозволили виокремити складники емоційно-ціннісного критерію вихованості лідерських якостей майбутніх учителів: мотиви (прагнення вдосконалювати життя колективу, розбудовувати виховне середовище, потреби в самореалізації, інтереси, бажання допомагати іншим, бути членом єдиної команди, прагнення бути лідером у самоврядуванні) та ціннісні орієнтації (гуманістична спрямованість, усвідомлення значущості майбутньої професійної діяльності).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз теоретичних напрацювань та емпіричних досліджень дає підстави для характеристики рівнів вихованості лідерських якостей майбутніх учителів за емоційно-ціннісним критерієм – високого, середнього та низького.

Високому рівню вихованості лідерських якостей за емоційно-ціннісним критерієм притаманні наступні показники: прагнення бути лідером у студентському самоврядуванні, провідні мотиви – бажання допомагати іншим студентам (гуманістична

спрямованість, альтруїзм) та самореалізація; усвідомлює себе частиною єдиної команди, ідентифікує себе зі студентським самоврядуванням; усвідомлює значення своєї діяльності в студентському самоврядуванні для виховання в себе необхідних професійно значущих якостей як майбутнього вчителя.

Середній рівень вихованості лідерських якостей за емоційно-ціннісним критерієм характеризують: нестійке прагнення бути лідером, проявляє свої лідерські якості під впливом зовнішніх мотивів; інтерес до діяльності в студентському самоврядуванні проявляє хаотично, разом з тим, усвідомлює значення майбутньої професійної вчительської діяльності; майже не ідентифікує себе з системою студентського самоврядування.

Низький рівень вихованості лідерських якостей за емоційно-ціннісним критерієм проявляється у таких показниках: не прагне до лідерства в студентському самоврядуванні; не цікавиться студентським життям, відзначається нестійкою мотивацією у навчанні; бажання допомоги іншим студентам проявляється рідко; значення майбутньої професійної діяльності не усвідомлює.

З метою цілісного виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування розроблена відповідна методика та молодіжний проект «Школа місцевого і студентського самоврядування «Лідер майбутнього» [4, 5].

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человеческого знания: избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – 287 с/
2. Буленко Т. В. Діагностика особистості в практичній діяльності психолога : наук.-метод. посіб. / Т. В. Буленко, М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко. – Луцьк : Вежа, 1996. – 311 с.
3. Корольчук М. С. Психодіагностика : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло, за заг. ред. М. С. Корольчука. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2009. – 400 с.
4. Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у Полтавському молодіжному проекті «Школа місцевого і студентського самоврядування «Лідер майбутнього» / Ю. П. Кращенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – № 3. – С. 398–404. – (Педагогіка).
5. Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ю. П. Кращенко ; Ін-т проблем виховання НАПН України. – К., 2012. – 20 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, О. Г. Мирошник, В. А. Семиченко, Н. М. Тарасевич ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
7. Рожков М. И. Развитие самоуправления в ученических коллективах / М. И. Рожков. – Казань : Татарское кн. изд-во, 1987. – 119 с.
8. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С. Л. Рубинштейн. – М. : АПН РСФСР, 1957. – 328 с.
9. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Донецк, 2000. – 314 с.
10. Уманский Л. И. Психология и педагогика работы комсорга / Л. И. Уманский, А. Н. Лутошкин. – 3-е изд. – М. : Мол. гвардия, 1984. – 206 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2013.

Кращенко Ю.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫЙ КРИТЕРИЙ ВОСПИТАННОСТИ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ СТУДЕНЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Охарактеризован эмоционально-ценностный критерий воспитанности лидерских качеств будущих учителей в системе студенческого самоуправления. Выделены соответствующие показатели критерия – стремление совершенствовать жизнь коллектива, желание помогать другим, гуманистическая направленность.

Ключевые слова: критерий, лидер, коллектив, лидерские качества, система студенческого самоуправления, будущий учитель, гуманистическая направленность, мотивация, ценностные ориентации.

Krashchenko Y.

Poltava national pedagogical university named after V.Korolenko

EMOTIONAL-VALUE CRITERION OF THE FUTURE TEACHER LEADERSHIP SKILLS BRINGING UP IN THE SYSTEM OF STUDENT SELF-GOVERNMENT

The emotional-value criterion of the future teacher's leadership skills bringing up in the system of student self-government is described. The appropriate indicators of the criterion-aspiration of improving the life of the student community, the wish to help the other people, humanistic orientation are distinguished.

Key words: *criteria, leader, student community, leadership, the system of student self-government, the future teacher, humanistic orientation, motivation, values orientation.*